

PARTICIPACE LIDÍ SE ZÁŽITKEM CHUDOBY NA ROZHODNUTÍCH, KTERÁ SE JICH TÝKAJÍ

Milena Černá

Výbor dobré vůle - Nadace Olgy Havlové¹, EAPN ČR²

Abstract: *The text presents the possibility of using information of people with experience of poverty for decision making processes. There is presented information from a meeting of people which are living in poverty, whose outputs were used for the creation of the National Action Plan on Social Inclusion, and including the methodology for the participation of people with experience of poverty.*

Keywords: *Poverty, Participation, Decision-Making Processes, Difficult Life Situations*

1. Úvod

Po dvaceti letech života v nových politických podmínkách se už nikdo nepozastavuje nad tím, že lidé se zdravotním postižením mají své organizace, které lobují ve prospěch této cílové skupiny, že se lidé se zdravotním postižením podílejí na rozhodovacích procesech, a že jim politikové na všech úrovních naslouchají. Zcela jiná je situace u lidí se sociálními handicapy, zejména lidí, kteří mají nízkou úroveň vzdělání, jsou postiženi dlouhodobou nezaměstnaností, žijí v nuzných čtvrtích, zažívají chudobu a sociální vyloučení.

Lidé v organizacích, kteří si vybrali sociální práci pro lidi v obtížných životních situacích za své životní poslání, a kteří se setkávají s chudobou každý den, vědí, co v takových případech funguje. Setkávání na bázi komunity, sdílení těžkostí, výměna znalostí a zkušeností, možnost vyjádřit se a vypovídat, společně a vzájemně se učit nové věci, nadchnout se pro společné dílo a moci své zkušenosti sdělit těm, kteří přímou zkušenost nemají.

Proto EAPN ČR iniciovala v roce 2010 první národní setkání lidí žijících v chudobě, jehož výstupy byly použity pro tvorbu Národního akčního plánu sociálního začleňování. V dubnu 2011 došlo k druhému Národnímu setkání lidí se zážitkem chudoby, které v součinnosti s dalšími organizacemi uspořádalo občanské sdružení IQ Roma servis v Brně. Základem byl brainstorming na téma: které všechny oblasti mého

¹ Výbor dobré vůle - Nadace Olgy Havlové založila paní Olga Havlová v roce 1990. Posláním je působit na morální vědomí společnosti a upozorňovat na nedostatky v sociální politice státu a v práci sociálních, zdravotnických, školských či jiných institucí. Předmětem podpory je ochrana lidí se zdravotním postižením, dětí, seniorů a lidí sociálně znevýhodněných a úsilí o jejich začlenění do společnosti, a to formou grantů a nadačních příspěvků.

² EAPN ČR: Součást Evropské sítě proti chudobě, poradního orgánu Rady Evropy; v ČR občanské sdružení se zaměřením na potírání chudoby a sociálního vyloučení, rovnost mezi pohlavími, vymýcení diskriminačních tendencí ve společnosti, mainstreaming sociálního začleňování, poskytování sociálních služeb, vzdělávání atd.

života zasáhla chudoba či sociální vyloučení, případně ohrožení sociálním vyloučením. Všichni přítomní se stali účastníky setkání právě proto, že mají nějakou osobní zkušenost buďto s chudobou či vydělením, případně se cítí být ohroženi. Mají se tedy zamyslet nad tím, kde všude, ve kterých oblastech jejich osobního života to pocítili, kde se to projevilo, kde oni sami vnímají největší obavy či riziko. Získaný seznam pak slouží k tomu, aby z nich účastníci vybrali ty podstatné, např. hlasováním; je dobré stanovit, aby se každý účastník rozhodl pro 3 pojmy ze získaného seznamu. Dál se pracuje s těmi oblastmi, které získají nejvíce hlasů, tedy těch, na kterých se účastníci v největší míře shodnou jako na problémových. Další práce s pojmem (např. sociální bydlení) probíhá v podobě hledání odpovědí na následující čtyři otázky:

- jak se nedostatek v mém případě projevoval/projevuje?
- co mi pomohlo/pomáhá se z obtížné situace dostat? Co jsem měl/mám k dispozici? Co se ukázalo jako prospěšné, účinné?
- co mi bránilo ve snaze odstranit problém? Co jsem vnímal jako překážku? A co by mi v mé situaci určitě pomohlo, ale neměl jsem k dispozici?
- co bych navrhl zavést jako dobré opatření?

Ve vztahu občana a veřejné správy existují tři postupné kroky, které vyjadřují, jak jsou obě strany připraveny na rozhodovací proces, jaká je v tomto procesu míra demokracie, a jak dobrá je vláda (místní, regionální, centrální)³.

- vzájemné informace
- konzultace
- podíl na rozhodnutích.

I když je již stadium „konzultace“ velkým výdobytkem, do stadia „participace na rozhodnutích“ má ještě daleko.

Ze zkušenosti víme, že mají-li být do procesu rozhodování zahrnuti lidé žijící v chudobě, je třeba s nimi vést dialog a realizovat spolu s nimi projekty, které se týkají jejich života. Nestačí přizvat je v některém stadiu, kdy si ostatní myslí, že by mohli být užiteční, ale počítat s nimi již ve stadiu plánování a také implementace, monitoringu i vyhodnocení. Lidé žijící v chudobě potřebují vědět, že se s nimi počítá, že důvěra, kterou dostali, je skutečná, a že za práci, která jim byla uložena, jsou odpovědní. Demokratické vládnutí je založeno na pěti principech:

- otevřenosti,
- participaci,
- odpovědnosti,
- efektivitě

³ „Vláda neznamená nic víc než spojenou moc společnosti nebo společné úsilí velkého množství pro mír, pořádek, bezpečnost, dobro a štěstí lidí.“- John Adams, americký politik, 18. stol.

- soudržnosti.

Dialog pak podporuje procesy změny – jak individuální, tak organizační – na rozličných úrovních a v různých dimenzích.

Dialog znamená jiný přístup, jiné myšlení:

- Dát lidem příležitost pro budování vzájemné důvěry
- Zpomalit tempo a naslouchat
- Zabývat se aktuálními tématy
- Neupírat právo lidem vyjádřit se vlastními slovy
- Uznat právo lidí žijících v chudobě účastnit se na veřejné debatě
- Tvořit politiku za účasti lidí se zážitkem chudoby

Co nejvíc trápí lidi žijící v chudobě⁴:

- Osamělost
- Předsudky
- Nedostatek komunikace
- Neporozumění ze strany okolí
- Nedostatek informací
- Diskriminační přístup

Co jim kdy nejvíc pomohlo:

Lidé žijící v chudobě setkávající se s nezájmem okolí („Přišla jsem jí vypovědět své obtíže, ale úřednice ani nezvedla hlavu od počítače“, vypověděla jedna z účastnic I. národního setkání lidí se zážitkem chudoby v dubnu 2010), nejvíc ocení, když jim někdo ochotně naslouchá a jejich zážitkům věří. („Nejvíc mi pomohlo, když se mnou v občanské poradně mluvili o mých negativních zážitcích a projevíli mi účast“).

Pozor! Lidé se zážitkem chudoby mluví nejprve o potřebě pochopení a teprve v druhém plánu o nedostatcích, s nimiž se potýkají, tedy o penězích, aby mohli bydlet, cestovat, dát děti do dobrých škol a třeba jít někdy i do biografu.

Zkuste se jich zeptat, co by změnili:

- Umožnit finanční vzdělávání jako prevenci předlužení. Uvědomují si, že většinou nemají dostatečné znalosti, aby rozpoznali solidní podmínky při smlouvě o půjčce. Nemají ani reálnou představu o svých příjmech a výdajích, co si mohou dovolit, aby se nedostali do situace předlužení, do neschopnosti vyplatit dluhy a setkání s exekutorem.

⁴ Národní setkání lidí se zkušeností s chudobou a sociálním vyloučením, Praha, hotel Krystal 15. – 16. 4. 2010, Hlavní výstupy setkání.

- Dopřát kvalitní vzdělávání dětem z nemajetných rodin, aby se děti chudých nedostaly do stejné situace jako jejich rodiče.
- Právo na úplné a srozumitelné informace. Představují si, že by včas a ve správnou dobu dostali informace o tom, co dělat a čeho se chránit (ne reklamu).
- Vzdělávání úředníků v komunikačních dovednostech s lidmi, kteří u nich hledají pomoc. Nechtějí být stigmatizováni jako ti, kdo jsou chudí, a pro společnost bezvýznamní. Diskriminace na úřadech je jejich běžnou zkušeností.
- Více občanských poraden, které nabízejí podporu a pomoc v obtížných životních situacích.
- Mnoho lidí žijících v chudobě vidí hlavní zdroj neštěstí v množství heren ve městech i na venkově („Je zajímavé, že nejvíc heren je tam, kde žije nejvíc chudých lidí“, poznamenal jeden z účastníků setkání), a proto si přejí omezení nebo ještě lépe zákaz hazardních her.
- A nakonec jeden bonmot: Ne více ubytoven, ale více bytů!

Co si přejí:

- Přejí si být užiteční pro své okolí
- Chtějí se vzdělávat
- Chtějí najít a udržet si dobře placenou práci
- Chtějí mít byt a rodinu pohromadě
- Přejí si takovou sociální politiku, která by jim dávala šanci dostat se z obtížné životní situace do lepší

2. Metodika pro participaci lidí se zážitkem chudoby

Vymezení cílových skupin:

- Osoby s duševním onemocněním
- Osoby ohrožené závislostí na omamných a psychotropních látkách
- Oběti trestné činnosti (domácí násilí ad.)
- Lidé opouštějící zařízení pro výkon trestu nebo ochranné léčby
- Osoby ohrožené soc. vyloučením z důvodu chudoby, etnicity, ...
- Rodiny s dětmi ohrožené sociálním vyloučením (neúplné nebo vícečetné s 3 a více dětmi)
- Osoby bez přístřeší
- Mladí lidé ve věku od 18 do 26 let ohrožení společensky nežádoucími jevy

- Mladí dospělí do 26 let věku bez rodinného zázemí, opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní výchovy

Prostor pro setkávání: jak často, kdy a kde?

- Tréninkové semináře za pomoci sociálních pracovníků, kteří znají problematiku cílové skupiny
- Facilitace otevřeného vyjádření a sdílení problémů
- Vymezení diskutovaných problémů, aby se udržel smysluplný rámec debaty
- Příprava a technické provedení
- Setkávání s lidmi, kteří vytvářejí politiku, setkávání s policisty a úředníky veřejné správy
- Dát vědět médiím!
- Hodnocení výstupů, další plánování

Silné stránky:

Patrně nejsilnější stránkou participace lidí se zážitkem chudoby je přesvědčení, že zkušenosti z lokální politiky jsou přenositelné i do „velké“ politiky.

Participace znamená podporu demokratických procesů a principů. To má význam zvláště v obdobích, kdy atmosféra ve společnosti není nakloněná různosti, mnohosti a otevřenosti. Může dojít k procitnutí k vědomí lidských práv, jejich ochrany a podpory. Participace lidí se zážitkem chudoby znamená rovněž účinnou zpětnou vazbu, jaká je základem pro dobré vládnutí.

Slabé stránky:

Spočívají hlavně v nedůvěře a obavách z nejistého výsledku. Svoji roli zde hrají předsudky a pocit, že se jedná o příliš komplikovanou věc, případně, že celý koncept je nesmyslný. Je-li prostor zcela nepřipraven a vůle slabá, pak vznikají nároky na školení a kapacitu pracovníků.

Hrozby:

Neinformovanost a neprofesionalita při pokusu o participaci lidí se zážitkem chudoby do politického, případně strategického plánování se projevuje zejména protektorským přístupem, přerůstáním nadřazenosti a podřízenosti, na jaké jsou obě strany „zavedené“. Další hrozbu představuje selhání, a následný úpadek důvěry, který může vést až k zatvrzelosti.

Příležitosti:

Jsme-li svědky nálad, které zdůrazňují nadřazenost jistých skupin obyvatel proti druhým skupinám obyvatel a nerespektují rovnost práv pro všechny, můžeme reagovat takovými akcemi, které v míru a vší slušnosti prosazují opak. Participace přináší poznání potřeb občanů, které v sobě nese možnost změn.

3. Závěr

Než obhajovat stávající politiku, je třeba usilovat o dobré vládnutí. Participace je výsostný prvek demokracie. Bez ní není plnohodnotných rozhodnutí. A tou nejdůležitější příležitostí je posílení důvěry ve vládu a její instituce. Pohled na tuto problematiku očima těch, kteří se ocitli v obtížné životní situaci a při jejím zvládnutí využili jednu či více nabízených sociálních služeb, přináší jedinečnou a hodnotnou možnost zpětné vazby jak pro samotné poskytovatele sociálních služeb, tak pro jejich zřizovatele, podporovatele a celou společnost.

Kontaktní adresa:

MUDr. Milena Černá
Výbor dobré vůle - Nadace Olgy Havlové
EAPN ČR
Senovážné nám. 2, Praha 1
Email: cerna@vdiv.cz